

Е. Е. Качинська (Вроцлав)

**Мартиріон (?) з візантійського архітектурного комплексу
на березі озера Кючюкчекмедже.
Спроба інтерпретації в світлі сучасного стану досліджень**

E. Kachynska (Wrocław)

**Martyrion (?) from the Byzantine Architectural Complex
on the Shore of Lake Küçükçekmece.
An Attempt to Interpret in the Light of the Current State of Research**

Під час археологічних досліджень на півострові Фірюзкой (Firuzköy) на озері Кючюкчекмедже (Küçükçekmece) в провінції Стамбул було відкрито візантійський архітектурний ансамбль. Розкопки проводились з 2014 р. польсько-турецькою експедицією. Останній сезон робіт відбувся 2016 р., які перервано з адміністративних причин. Внаслідок такої ситуації подальша ідентифікація та аналіз зібраних матеріальних джерел і архітектурних об'єктів були значно ускладнені.

Релікти будівель збереглися в основному на рівні 1 м висоти стін, в окремих випадках до 2 м. На досліджуваній території відкрито рештки таких архітектурних об'єктів: носокомейон (*nosokomeion*), ритуальна лазня, агіасма, водні канали, група поховань типу *ad sanctos* з одним виділеним похованням, мартиріон. На певній відстані від комплексу відкрито резервуар для води у вигляді цистерни. Припущення про те, що відкрита на пам'ятці археології споруда найбільшого розміру могла виконувати функцію носокомейону, висунуто на базі знахідки великого скупчення керамічного посуду — *unguentarium*, в якому відкрито сліди заспокоїливих і знеболювальних речовин на базі різноманітних трав'яних композицій. На підставі висунутого припущення окреслюються функції інших архітектурних об'єктів комплексу (рис. 1).

У цій доповіді здійснено спробу стилістичного аналізу та інтерпретації будівлі, ідентифікованої як мартиріон. Споруда належить до центричного архітектурного типу. Актуальний стан об'єкта не дозволяє однозначно ствердити, яким був план будівлі: октагональним чи круглим. Фрагментарно збережена підлога виконана технікою *opus sectile*. Центральна частина підлоги була знищена внаслідок завалу верхніх архітектурних структур, рештки яких не усунуто на даний момент. У верхньому шарі ґрунту всередині об'єкту знайдено численні фрагменти мозаїки іншого типу — *opus tessellatum*,

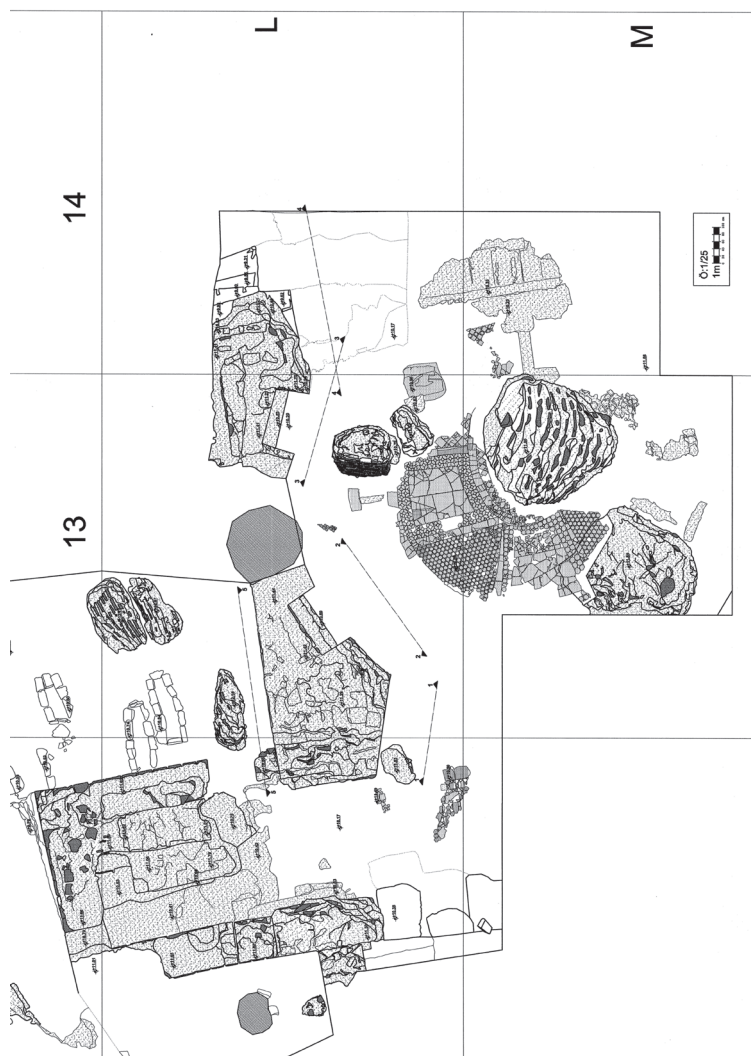

Рис. 1. План розкопок візантійського архітектурного комплексу на півострові Фірюзкой на озері Кючуккекмедже (Туреччина).
Зображення мартиріону (?), мурованої гробниці і поховань *ad sanctos*. Архів Bathonea Excavations
Fig. 1. Plan of byzantine architectural complex on peninsula Firuzköy in the lake Küçükçekmece (Turkey).
Image of the *martyrion* (?), masonry tomb and graves *ad sanctos*. Bathonea Excavations Archive

припускається, що вона могла походити з декорації внутрішнього боку стін і/або склепіння чи купола споруди.

Питання датування об'єкта залишається відкритим, у його межах не знайдено жодних предметів, які допомагали б встановити його хронологію. Аналіз рис архітектурної форми і частково збереженої підлоги могли б визначити період починаючи від VI ст. н. е., не закриваючи другої межі датування. Шукаючи генетичних ів'язків цього типу будівлі, знаходимо відповідники у різних регіонах християнського світу (дотримуючись думки про комеморативне призначення споруди). Прийнято вважати, що форма мартиріонів виводиться з традиції римських мавзолеїв. На думку деяких дослідників, на форму візантійських мартиріонів могли мати вплив зали для аудієнції [1, с. 52]. У різні історичні періоди спостерігається виразна тенденція надання центричним спорудам специфічної функції, досить часто, власне, комеморативної. Апогей будівництва мартиріонів і пов'язаних із ними сакральних споруд настав у V ст. н. е., що було наслідком розвитку культу мучеників і перенесенням їхніх тіл, або предметів з ними пов'язаних, з місць поховань до сакральних будівель (ініціатором цього руху вважається Амвросій Медіоланський) [2, с. 129–131]. Така споруда зазвичай мала центричний характер з місцем, виділеним для саркофагу або іншого типу поховання святої особи. Не зважаючи на відносний розвиток культу реліквії і мучеників, такі будівлі не поставали масово і залишались досить специфічним архітектурним типом. Серед візантійський будівель сакрального характеру тільки 6 % становлять групу святинь такого типу [3, с. 49, с. 59].

Версія ідентифікації об'єкта як баптистерія була відкинута, оскільки під час археологічних робіт не відкрито хрестильного басейну або його слідів.

Збережений фрагмент мозаїчної підлоги підкреслює центричне планування простору, чергування сегментів трикутної і трапецієвидної форми було знайдене в основній частині композиції. Візерунок був виключно геометричний, сформований з шестигранних елементів і дрібніших три- та чотиригранних фрагментів. У трапецієвидних сегментах у центрі розміщено плити більшого розміру, оточені *opus sectile*. Як саме виглядала центральна партія, важко стверджувати однозначно — під завалами вцілів тільки бордюр і перший ряд мозаїки. Матеріалом, з якого виконано мозаїчну підлогу, був мармур різних відтінків: біло-сірий (припускається, що це *pavonazzetto*), червоний, жовтий і зелений (*antico verde*).

Мозаїчна підлога з подібною композицією плиток зустрічається досить часто на колишніх візантійських територіях, як, наприклад, у головній наві собору в місцевості Аморій (Фригія). Датування підлоги припадає на середньо візантійський період і ця укладка вважається вторинною [4, с. 269–286]. Іншим прикладом *opus sectile* з простою геометричною композицією можна вважати Софійський собор у місті Нікея (сучасний Ізник, провінція Бурса).

Характер композиції, як і форма плиток фрагменту мозаїчної підлоги, у партії апсиди наближені до прикладу з Кючюкчекмедже. Собор у Нікеї збудовано за часів Юстиніана I (VI ст. н. е.), хоча вважається, що *opus sectile* покладено пізніше, під час розбудови в XI ст. н. е. Проблема датування будівлі залишається відкритою, оскільки на даний момент не знайдено однозначної відповіді як у матеріальних, так і писемних джерелах. Окреслення віку будівлі *per analogiam* до інших прикладів охоплює досить широкий проміжок часу від VI по VIII / IX ст. н. е.

Повертаючись до спроби інтерпретації функції споруди, слід зазначити, що вона, головним чином, спирається на сакральний контекст цілого комплексу. Архітектурні форми окремих об'єктів були прочитані як ті, що належать до християнської традиції. До споруди мартиріону примикає мурована гробниця, яка становить центральний елемент комплексу поховань *ad sanctos*. На основі зібраних даних та інтерпретаційних теорій висунуто гіпотезу про зв'язок комплексу з постаттю святої особи чи мученика. Дослідження писемних джерел, пов'язаних із місцями культу поза мурами Константинополя, не дали точної відповіді. Припущення про зв'язок комплексу з постаттю одного зі святих Теодорів не знайшло однозначного підтвердження в матеріальних джерелах, знайдених під час археологічних робіт.

Відкритий архітектурний комплекс породжує велику кількість запитань, на які частково не вдається знайти відповідей. На даний момент неможливо ідентифікувати центричну будівлю як мартиріон св. Теодора, оскільки не вдалось ні підтвердити, ані спростувати теорію про зв'язок цього сакрального ансамблю з його культом. Оскільки археологічні розкопки не завершено, це ускладнює прокладання інтерпретаційної стежки, змушуючи базуватися на уривчастому матеріалі.

Література

1. *Mango C.* The Art of the Byzantine Empire 312–1453. Sources and Documents. — Toronto; Buffalo; L., 1986.
2. *Filarska B.* Archeologia chrześcijańska zachodniej części Imperium Rzymskiego. — Warszawa, 1999.
3. *Patricios N. N.* The Sacred Architecture of Byzantium. Art, Liturgy and Symbolism in Early Christian Churches. — L., 2014.
4. *Lightfoot Ch.* Trade and Industry in Byzantine Anatolia. The Evidence from Amorium: Dumbarton Oaks Papers — 2007. — Vol. 61 — 2007.

